

Konferencja w Wannsee

„Tajna sprawa państwowa”

Niemiecka nazistowska polityka wobec ludności żydowskiej zmieniała się w czasie po wybuchu II wojny światowej i przyjmowała różną formę. Pozbawienie praw, swobody poruszania się, majątku, oznakowanie Żydów w społeczeństwie oraz wyznaczenie im miejsc do zamieszkania, nie wyczerpały jednak środków do uregulowania tzw. kwestii żydowskiej, jak eufemistycznie Niemcy określali plany masowego mordu Żydów. Koordynację działań nad ludobójstwem dopracowano podczas konferencji przeprowadzonej 20 stycznia 1942 r. w willi przy Großer Wannsee 56/58 w Berlinie.

Szukając „ostatecznego rozwiązania”

Pierwsze działania Niemców po zakończeniu tzw. kampanii wrześniowej i podziale ziem polskich, miały na celu głównie zmianę statusu prawnego, a także separację Żydów od tzw. aryjskiej ludności. Wprowadzane przepisy dotyczyły zarówno kwestii majątkowych, jak i ogólnogospodarczych, przymusu pracy, możliwości przemieszczania, a także konieczności oznakowania (gwiazdą Dawida) ludności żydowskiej i prowadzonych przez nich zakładów lub sklepów. Na regulacji różnych obszarów życia oraz swobód osobistych Niemcy nie zakończyli jednak działań wymierzonych w społeczność żydowską. Od pierwszych tygodni okupacji przystąpili do fizycznego oddzielania Żydów od pozostałych mieszkańców miast, miasteczek i wsi. Już w październiku 1939 r. utworzyli pierwsze getto, w Piotrkowie Trybunalskim. Od 1940 r. okupacji proces gettoizacji nabierał tempa, a tworzenie wydzielonych przestrzeni dla Żydów uzasadniano m.in. rzekomą koniecznością odseparowania ich, jako nosicieli wszy, tyfusu plamistego oraz innych chorób. W wielu miejscach teren tzw. żydowskich dzielnic mieszkaniowych oznaczano tablicą z polsko i niemieckojęzycznym napisem „Obszar zagrożony tyfusem”.

Z czasem planowano wykorzystanie Żydów jako taniej siły roboczej. Taki był m.in. cel projektów „Madagaskar” i „Nisko”. Ze względu jednak na konieczność koncentracji tej społeczności w określonych miejscach i zaangażowania do tego znacznych środków transportu, z czasem od tych zamiarów odstąpiono. Pociągi, statki, czy samoloty, które planowano wykorzystać były bardziej potrzebne na coraz to nowych frontach walki II wojny światowej. Modyfikowano więc formy działań dyskryminacyjnych i eksploatacyjnych w zależności od sytuacji wojennej. Od 1940 r. na terenie Generalnego Gubernatorstwa, głównie we wschodniej jego części, powstawały obozy pracy przymusowej, w których pracowali żydowscy więźniowie. Wykorzystywano ich przy pracach melioracyjnych, budowlanych, wyrębie lasu, budowie dróg oraz w różnego typu warsztatach i przedsiębiorstwach. Jednym z obszarów, gdzie Niemcy ulokowali część obozów pracy dla Żydów, była Lubelszczyzna. Wybór tego obszaru nie był przypadkowy. Znajdował się on w strefie przygranicznej i był najdalej na wschód wysuniętym terenem kontrolowanym przez III Rzeszę.

Jeden z planów zakładał, że po ataku na Związek Sowiecki, otwarta zostanie droga do przesiedlenia Żydów na Syberię. Niepowodzenie w realizacji Operacji Barbarossa spowodowało, że zaniechano jego realizacji. Nie porzucono jednak ogólnego zamiaru tzw. ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej. Sukcesy w kampanii na wschodzie spowodowały, że latem 1941 r., wraz z zajęciem kolejnych obszarów ZSRS przystąpiono tam do masowych mordów na Żydach. W tym celu cztery główne grupy tzw. Einsatzgruppen, czyli specjalnych oddziałów operacyjnych podporządkowanych poszczególnym grupom armii, dokonywały systematycznych rozstrzeliwań Żydów na zajmowanych terenach. Szacuje się, że w wyniku działalności Einsatzgruppen śmierć poniosło około 1,5 mln Żydów. Ofiary zazwyczaj ginęły w pobliżu swoich miejsc zamieszkania, stając twarzą w twarz z rozstrzeliwującymi ich funkcjonariuszami niemieckich formacji policyjnych (Orpo). Widok bezbronných ofiar, szczególnie kobiet i dzieci, źle wpływał na żołnierzy. Prowadziło to do szerzenia się wśród nich alkoholizmu i innych problemów psychologicznych. Nadal szukano więc sposobu na tzw. ostateczne rozwiązanie, tym razem chodziło już o bardziej efektywny sposób masowego zabijania, humanitarny wobec sprawców. Pod koniec lata 1941 r. w obozie KL Auschwitz przystąpiono do pierwszych eksperymentów uśmiercania z użyciem środków chemicznych (w bloku 11 zamordowano grupę ok. 600 jeńców sowieckich i ok. 250 więźniów polskich). Od listopada 1941 r. zaś rozpoczęto budowę pierwszego ośrodka zagłady na

terenie Generalnego Gubernatorstwa – obozu zagłady w Bełżcu. Stąd też na konferencji w Wannsee, zorganizowanej kilka miesięcy później, nie dyskutowano już o tym czy ludobójstwo przeprowadzić, ale w jaki sposób zrobić to najbardziej efektywnie. Warto przy tym zauważyć, że de facto, na ziemiach wcielonych do Rzeszy proces masowej zagłady Żydów rozpoczął się właśnie na początku grudnia 1941 r., co było związane z uruchomieniem pierwszego obozu zagłady we wsi Chełmno nad Nerem – SS-Sonderkommando Kulmhof. Do września 1942 r. zginęło tam około 134 tys. Żydów z Kraju Warty i ponad 10 tys. z Europy Zachodniej.

Spotkanie ze śniadaniem

Pierwotnie planowano, że konferencja odbędzie się w grudniu 1941 r. Zaproszenia do udziału rozesłano 29 listopada, a jedno z nich trafiło do Generalnego Gubernatora Hansa Franka. Zgodnie z jego treścią, spotkanie wyznaczono na 9 grudnia 1941 r. Ze względu jednak na atak Japończyków na Pearl Harbour i przystąpienie Stanów Zjednoczonych do wojny, plany te uległy zmianie.

Miejsce wybrane na spotkanie nie było przypadkowe. Wytworna willa z ogrodem przy ulicy Am Großen Wannsee, położna nad brzegiem jeziora, została wybudowana na początku XX w. na potrzeby przedsiębiorcy farmaceutycznego Ernesta Marliera. Budynek zaprojektował Paul O. A. Baumgarten. W latach dwudziestych XX w. willa stała się własnością spółki Norddeutsche Grundstücks Aktiengesellschaft. Z kolei już po wybuchu wojny, kupił ją Friedrich Minoux – jeden z członków zarządu tej spółki. Kiedy został aresztowany, pod zarzutem defraudacji majątku berlińskiej gazowni, dom sprzedano. Willa stała się ośrodkiem wczasowym dla oficerów SS i funkcjonariuszy SD, Gestapo oraz Kripo, a także dowódcy specjalnych grup operacyjnych (Einsatzgruppen).

W mroźny dzień 20 stycznia 1942 r. w tej właśnie berlińskiej willi zorganizowano konferencję. Reinhard Heydrich, szef Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy (RSHA), zapraszając na połączone ze śniadaniem spotkanie podkreślał, iż jego celem jest omówienie „ostatecznego rozwiązania”. Realizacja tego planu wymagała zaangażowania całego aparatu państwowego III Rzeszy. W związku z tym w Wannsee zgromadzili się wysocy urzędnicy, 15 mężczyzn, m.in.

sekreтары stanu w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych, Ministerstwie Spraw Zagranicznych, Ministerstwie Sprawiedliwości, Ministerstwie ds. Okupowanych Terenów Wschodnich, Ministerstwie Planu Czteroletniego czy Głównym Urzędzie do Spraw Rasowych i Osiedleńczych. W trakcie obrad, prowadzonych od południa, zatwierdzono założenia logistyczne przygotowywanego od lata 1941 r. planu całkowitej fizycznej zagłady Żydów. Spotkaniu przewodniczył SS-Obergruppenführer Reinhard Heydrich, upoważniony do „wszelkich niezbędnych przygotowań do globalnego rozwiązania kwestii żydowskiej na europejskim obszarze wpływów niemieckich”. Warto zaznaczyć, że spośród 15 uczestników konferencji dziesięciu ukończyło studia wyższe, w tym ośmiu z tytułem doktora; dziewięciu zaś było prawnikami. Pośród zgromadzonych w willi byli m.in. Otto Hofmann z Głównego Urzędu Rasy i Osadnictwa SS, Roland Freisler z Ministerstwa Sprawiedliwości Rzeszy, Heinrich Müller – szef Gestapo w RSHA, Alfred Meyer z Ministerstwa Rzeszy Okupowanych Ziem Wschodnich oraz Josef Bühler reprezentujący Urząd Generalnego Gubernatora w Krakowie. Ustalenia protokołował Adolf Eichmann.

Enigmatyczny protokół

Spotkanie trwało zaledwie około 90 minut. Co do zasady przyjęto kierowniczą rolę RSHA nad całym planem. W protokole oznaczonym zwrotem „Tajna sprawa państwowa”, zapisano: „Kierownictwo przy opracowywaniu ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej, należy centralnie do reichsführera SS i szefa niemieckiej policji (szefa Policji Bezpieczeństwa i SD) bez względu na granice geograficzne”. Funkcjonariusze innych urzędów zadeklarowali również współpracę przy różnych działaniach logistycznych. Protokół konferencji sporządzono w trzydziestu egzemplarzach. Zachowany stenogram jest enigmatyczny. Mowa w nim m.in. o Żydach europejskich, którzy mają być wysłani do „pracy na wschodzie”. zapisano: „Żydzi mają być użyci jako siła robocza na terytoriach wschodnich. Ci, którzy są zdolni do pracy, zostaną podzieleni na grupy czy ekipy – osobno mężczyźni i kobiety – i ewakuowani do określonych miejsc. Podczas przesiedlania mają być użyci do budowy dróg, co wyeliminuje większą ich część. Ci, którym uda się przeżyć [...] muszą być traktowani w wiadomy sposób. Każde uchybienie w tej dziedzinie doprowadzić by mogło do odnowy mienia się żydostwa w Europie”.

O ile kwestia planu wymordowania ludności żydowskiej pośród obecnych na konferencji pozostała bezsporna, to kontrowersję wzbudziła sprawa traktowania osób z małżeństw mieszanych. Wskazywano, że nadal mają oni w sobie część cennej krwi niemieckiej. W protokole zaznaczono: „Należy wnikliwie przeanalizować każdy przypadek i rozważyć, czy żydowski małżonek/małżonka ma zostać objęty(a) akcją ewakuacyjną bądź czy przez wzgląd na skutki takiej decyzji dla krewnych niemieckiej krwi mieszańca powinien on zostać skierowany do getta”. Josef Bühler, zastępca generalnego gubernatora Hansa Franka oraz szef Policji Bezpieczeństwa i Służby Bezpieczeństwa w Generalnym Gubernatorstwie, sugerował by działania rozpocząć od terytorium Generalnego Gubernatorstwa „gdyż tutaj problem transportu nie jest skomplikowany. [...] Należałoby usunąć Żydów z terytorium Generalnego Gubernatorstwa jak najszybciej, bo właśnie tutaj Żyd stanowi duże niebezpieczeństwo jako nosiciel epidemii”. W protokole zaznaczono też, że „Rozpoczęcie się poszczególnych akcji ewakuacyjnych będzie w dużym stopniu uzależnione od rozwoju sytuacji wojennej”. Wskazano również liczbę ludności żydowskiej z podziałem na poszczególne kraje, szacując ją w Europie na ponad 11 milionów.

***

Niemieccy naziści podejmowali różne, często chaotyczne kroki, których celem była eliminacja Żydów ze społeczeństwa. Podczas konferencji w Wannsee dokonano swego rodzaju uporządkowania prowadzonych dotychczas działań i określenia istotnych logistycznych elementów. W niedługim czasie przystąpiono do ich realizacji. W odniesieniu do sytuacji Żydów polskich, kluczowa okazała się akcja o kryptonimie „Reinhardt”, którą rozpoczęto niemal dwa miesiące po konferencji. W jej ramach zaczęły funkcjonować obozy zagłady, w których śmierć poniosła większość polskich Żydów. Akcja objęła obszar Generalnego Gubernatorstwa oraz Bezirk Białystok (Okręg białostocki), czyli jak się szacuje ok. 2 mln 284 tys. osób. Zapoczątkowała ją likwidacja getta na Podzamczu w Lublinie rozpoczęta w nocy z 16 na 17 marca 1942 r. Po Lublinie przystąpiono do stopniowej likwidacji kolejnych gett i mordowania ich społeczności.

dr Martyna Grądzka-Rejak

Autor: dr Martyna Grądzka-Rejak

Data publikacji: 2022-01-20

Data wydruku: 2023-05-31 07:33

Źródło: <https://1943.pl/arttykul/konferencja-w-wannsee/>